

„DESCRIPTIO QUATTUOR TEMPORUM ANNI” ІРИНЕЯ ФАЛЬКОВСЬКОГО

Розглянуто імовірні джерела латиномовного циклу „Опис чотирьох пір року” Іриней Фальковського – невідомого на сьогодні українського автора кінця XVIII – початку XIX ст., ректора Києво-Могилянської академії. Джерелом натхнення для о. Іриней послужили „Роботи і дні” Гесіода, ідилії Теокріта, „Буколіки” Вергілія, ода Горация. Подібні твори існували у класицистичну епоху в усіх європейських країнах – Англії, Німеччині, Франції.

Ключові слова: Іриней Фальковський, класицизм, ідилія, новолатинська література.

Постать Іриней Фальковського дуже багатогранна. Студент, а відтак викладач і ректор Києво-могилянської академії, який за час своєї педагогічної діяльності, викладав практично всі предмети, які читалися в Києво-Могилянській академії. Автор численних праць не лише гуманітарної тематики, а й трактатів із точних наук. Особа духовна, єпископ Чигиринський, Смоленський і Дорогобузький, автор багатьох богословських викладів, толкувань, повчань, повчальних бесід. Залишив по собі величезний риторичний спадок: проповідей і промов його авторства більш ніж 1000! Врешті, автор літературних прозових і віршованих творів російською, латинською та німецькою мовами. Більшість із них занотовані до рукописного збірника під назвою „Opera poetica, quibus Elegiaci Heroici Sophici et Jambici versus contineatur a Joanne Falkovsky elaborate Ao. 1778”, тобто „Елегії, Героїчні та Сапфічні вірші, складені Йоаном Фальковським 1778 року”. Саме цього року Іриней, тоді ще Іван Фальковський, переїжджає з Києва до Токаю, куди його батько був призначений керівником церкви при комісії, яка спеціалізувалася на постачанні вин до царського двору. Там Іриней здобуває освіту в школах із латинською мовою навчання, ретельно опановує німецьку мову. На той час він уже досить добре володів латинською мовою, адже його батько Юстин Фальковський ще від 1771 року активно займається із сином вивченням цього предмета.

Насправді ми говоримо про Фальковського Івана Якимовича, чернече ім'я якого Іреней. Він народився 28 травня 1762 року в селі Білоцерківня Пирятинської сотні Лубенського полку (тепер Пирятинського району Полтавської області). Помер 29 квітня 1823 року у місті Києві – у сані єпископа Чигиринського, Смоленського і Дорогобузького. Науковець, письменник, протягом двадцяти одного року викладач Києво-Могилянської Академії, де викладав алгебру, геометрію,

астрономію, архітектуру, змішану математику, гідравліку, оптику, історію, географію, поетику, німецьку і латинську мову, а також філософію і теологію, в 1803–1804 роках він перебуває на посаді ректора Могилянської академії. Народжений у сім'ї священника о. Якіма Фальковського, який після смерті дружини прийняв чернечий постриг у Київському Братському монастирі.

Великим ударом була для Івана Фальковського раптова хвороба його батька і, як наслідок, скоро смерть. Сталося це 8 жовтня 1779-го року. Батько залишив в спадок 342 флорини і 20 крейцерів, з яких Іван повинен був ще оплатити похорони, віддати борги за лікування батька, передати 4 червінці сестрі, а ще роздати 10 червінців сиротам і заплатити в церкві за поминальну службу.

Перебуваючи у фінансовій скруті і переживаючи з приводу смерті батька, Іриней все ж перейнятий бажанням учитися. Проте неочікувано йому запропонували посаду писаря в посольстві в Токаю. Фальковський відмовляється від цієї посади.

У нього інші плани: він хоче поїхати в Пешт, щоб продовжити навчання. Князь-посол призначив йому стипендію у розмірі 5 гульденів на місяць. Фальковський, безмежно втішившись, написав з такої нагоди хвалебний вірш, хоча гроші ці, звісно, не були надто великими. За стипендією він пройшов пішки з Пешта до Токаю, а уже звідти – до Офену, щоб прослухати курси експериментальної фізики, яка не читалася в Пешті.

У 1781 році триває навчання Фальковського в університеті. Капелан Єзекиїл і радник посла Григорій Полетика вирішили влаштувати для Фальковського роботу в посольстві. Він відмовився: мав бажання продовжувати вивчати фізику і філософію. 8 січня Іриней-Іван Фальковський отримує листа від князя Михайла Голіцина з наказом приїхати до Відня. Фальковський ввічливо відмовився від посади писаря посольства, проте працівники посольства не хотіли втрачати дуже здібного працівника, що добре володів кількома мовами. Іван Фальківський протягом трьох тижнів відвідував посольство, повсякчас пояснюючи, що він хоче продовжувати навчання і повернутися врешті до Києва, в якому не бував дуже давно.

Аж на початку 1783 року Фальковському врешті випадає нагода поїхати до Києва. Тут протягом 1783-1784рр. він слухає лекції з богослов'я. Крім того продовжує вивчати також єврейську і грецьку мову. У кінці 1783 – на початку 1784 року Іван Фальковський складає іспит із богослов'я.

Це дало йому змогу почати викладати в Київській академії. Він був настільки обізнаним, еру-

дованим, що при тодішній нестачі викладачів – а це були часи повної редукції Української держави, занепаду українських освітніх закладів, спаду літературного процесу України – Іриней Фальковський викладав усі базові предмети в Академії.

Чи це було бажання відтворити колишню славу українського навчального закладу – Києво-Могилянської академії, чи прагнення не витратити намарне свого часу, а прислужитися справі освіти української молоді? Важко відповісти на це питання. Знаємо, що Іриней Фальковський одержав добру домашню освіту, знаємо, що він відмовлявся, як і Григорій Сковорода, від посад у посольствах й інших закладах, які гарантували забезпечене життя. Проте його все життя вабила праця просвітителя, учителя. А також – праця наукова. Наукова і літературна. В одному з листів до батька, датованому 8 грудня, Фальковський описує свої заняття у Пресбурзькій гімназії. Серед перелічених ним предметів були й так звані *Imitationes Versionem* – поетичне наслідування текстів античних авторів. Гімназійна освіта передбачала такі вправи, вони входили, як відомо, до курсу поезики. Одним із таких текстів є вірш під назвою „*Descriptio quattuor temporum anni*” – „Опис чотирьох пір року”. Поетичні твори з цього збірника – це так звані „шкільні вправи” юного Фальковського. Цей факт аж ніяк не применшує їхньої художньої вартості, бо, незважаючи на вік їхнього автора (йому тоді виповнилося лишень 12 років), його твори доволі майстерно наслідують метричні схеми класичної латинської літературної традиції, а це й було метою „шкільних” вправ – опанувати метричні кліше, навчитися обігрувати класичні сюжети, досягти досконалості античних зразків.

Професор Булашов, говорячи про спадщину Фальковського, стверджує про 92 томи. Ця спадщина нині зберігається в Інституті рукопису Української національної бібліотеки імені В.І. Вернадського. Вона ще не опрацьовувалася, статті, пов'язані з іменем Іринея Фальковського, мають переважно біографічний зміст.

Різні томи містять організаційні записки найрізноманітнішого змісту. Це і церковна бухгалтерія, і списки студентів, і списки імен померлих, які потрібно згадати при поминальному богослужінні, й описи стану церков, а також імена прихожан, що відвідують богослужіння, і копії синодських указів.

Поетичний твір „Опис чотирьох пір року”, зафіксований строгим почерком в одній із рукописних книг, складається із шести віршованих творів. У першому автор порівнює перебіг чотирьох пір року зі зміною дня і ночі, чотири наступні є власне описом чотирьох пір року. Шоста частина – „*Argumentum*” – підсумок, тобто епі-

лог. Тема всього циклу творів являє собою виразну парафразу „Буколік” Вергілія. Про добре знання Фальковським творчості Вергілія і про вміння вдало оперувати цитатами з його творів можемо скласти уявлення, прочитавши епіграф до одного з листів, адресованих його другу Андрієві Ставинському:

*Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Patriam, sedes ubi fata quietas
ostendunt* [5; с. 87].

*Стільки пригод перебувши і стільки напастей
зазнавши,*

*Всі ми прямуємо в Лацій тепер, де нам доля
вказала* [4; с. 1].

Повертаючись до „Буколік”, варто сказати, що цей жанр не був нововведенням Вергілія, адже ще приблизно в 270 році до н.е. перші пастуші вірші були написані Теокритом. Вергілій, натомість, ввів жанр буколік у римську літературу. Тематично близькі до „Буколік” Теокрита також уривки дидактичної поеми „Роботи та дні” Гесіода, старогрецького автора VII ст. до н.е. Проте від сухого реалізму, яким переповнені Буколіки Теокрита, а також суто практичних порад, пов'язаних із селянським життям і землеробством в „Роботах і днях”, твір Вергілія відрізняється своєю багатогранністю. Про багатство виражальних засобів говорить у передмові до видання своїх перекладів Вергілія, яке нещодавно побачило світ, перекладач Андрій Содомора: „Не бракувало Вергілієві ні хисту, ані майстерності, щоб не тільки дорівнятися грецьким зразкам, а й сягнути вище – і щодо музичної віртуозності вірша, наскрізної пісенності його „Буколік”, і щодо широти та глибини осмислення навколишнього світу” [3, с. 13]. Андрій Содомора додає, що Вергілій та його попередник переслідували різну мету при написанні „Буколік”. Теокрит, на думку перекладача, ставив перед собою мету змалювати картинку із сільського життя (ця жанрова форма має ще одну назву – „ідилія” (*eidyllion*), що в перекладі із грецької мови власне й означає „картина, образок”), які повинні були розважити міського жителя, тому Теокриту „Буколіки” переповнені реалізмом, щоб максимально передати сільський побут: „У Вергілія ж увесь цей реалізм відступає на задній план”, – стверджує Андрій Содомора. Скупі, але промовисті пейзажні штрихи дають читачеві змогу за „чужим” одразу ж побачити „своє” – з деталі реконструювати образок, по-грецькому *eidyllion* – ідилію” [3, с. 14].

Про виразне наслідування Фальковським Вергілія говорить і Георгій Булашов, дослідник XIX ст., у монографії „Пресвященний Іриней Фальковський, єпископ чигиринський”: „В одной из школьных черновых тетрадей Ивана Акимова сохранился и еще целый ряд стихотворений

его на латинском языкѣ, ясно свідѣтельствуєть о доволно близком знаомствѣ автора их с Виргилієм и другими латинскими поѣтами. Важнѣйшее и лучшее из этих стихотвореній – *Descriptio quattuor temporum anni*” [1, с. 256 – 257].

Фальковський, пишучи віршовані твори, не обмежується наслідуванням творчості Вергілія. У тексті „*Mitescunt iam frigora et incipit esse ver*” виразно присутні ремінісценції з четвертої оди Горация до Сестія. Сестій, як відомо, був одним із консулів Риму, часів Горация і його товаришем.

Soluitur acris hiems grata uice ueris et Fauoni
[7, с. 1]

цим рядком розпочинає свою оду Гораций. А так він звучить у перекладі Андрія Содомори:

*Слабне вже люта зима, вже провесна шле
тепло й понову...* [2, с. 20].

Те, що Гораций вмістив в один рядок, Фальковський передає двома:

*Advenit en gratum iam ver necnon peratouenum
Multa ferens secum commoda, multa bona*
[6, с. 22].

У перекладі Маслюка вони звучать так:

*Ось вже весна йде до нас, чарівна й зваблива красуня,
Вигоди різні несе й блага для смертних людей* [9].

У Горация :

*ac neque iam stabulis gaudet pecus aut arator igni
nec prata canis albicant pruinis* [7, с. 1];

*Рвуться отари з бор, пугатаря вогонь не вабить,
Сива наморозь лугів уже не сушить* [2; с. 20].

У Фальковського:

*Nec stant demissa in stabulis cervice capellae,
Nec niveo ut nuper prata liquore rigent* [6, с. 22].

*В стайнях нема тепер кіз, що голови вниз опускали,
Білі недавно луги скинули шату сніжну* [9].

Новолатинські українські автори, як бачимо, не обмежували своєї творчості “сліпим” чи “рабським” копіюванням творів котрогось із визнаних авторитетів античності. Вони зверталися до певної жанрової форми, запозичували мотиви, сюжети і образи з усього багатющого масиву античної літератури.

Топоси „пастуших пісень” всюдисущі й виникають у творчості як античних, так і європейських, а також українських поетів. Саме у XVIII ст., в епоху класицизму, автори в усій Європі активно звертаються до цієї теми. Серед творчої спадщини британського поета Олександра Поупа (Alexander Pope) знаходимо текст із таким заголовком: „*BUCOLICA Alexandri Popii (Quattuor anni temporum inscripta titulus)*” [8, с. 1]. Крім нього, своїми буколіками відомі німецький поет Соломон Геснер, а також французька поетеса попереднього – XVII – століття Антуанетта Дезульєр.

Зрештою, дослідження про поширення і популярність жанрів ідилії – буколік і георгік – у європейській, зокрема українській, літературі оз-

наченого періоду ще чекають на свого дослідника. Схожі мотиви знаходимо також у Григорія Сковороди і в поетів-неокласиків Миколи Зерова та Максима Рильського.

Проте буколічна поезія Іриней Фальковського заслуговує на особливу увагу. Він був універсальним ученим, добре знав тексти класиків грецької та римської літератури, і саме йому вдалося створити адекватний зразок новолатиністичного твору ідилічного жанру в стилі українського класицизму.

Література

1. Булашев Г. Преосвященный Ириной Фальковский епископ чигиринский / Георгий Булашев // Труды Киевской духовной академии – 1883. – № 6. – С. 229–319.
2. Гораций. Твори / Квінт Гораций Флакк ; [пер. з латинської А. Содомори]. – К. : Дніпро, 1982. – 254 с.
3. Вергілій. Буколіки Георгіки. Малі поеми / Публій Вергілій Марон ; [пер. з латинської А. Содомори]. – Львів : Літопис, 2011. – 403 с.
4. Вергілій. Енеїда [Електронний ресурс] / Вергілій; [пер. з латинської М. Білик]. – К. : Дніпро, 1972. – Режим доступу до джерела : <http://www.aelib.org.ua/texts/vergilus - aeneis ua.htm>.
5. Фальковский Ириной. Биографическія известія о разных приключеніях жизни бывшего Лубенского полку, уѣзда Пирятинского, села Бѣлоцерковки священника Іоакима Фальковского, нареченного в монашество Іустином, и сына его Івана Фальковского, наименованного в монашеском чинѣ Иринеем, собранныя и списанныя последним в разных годах (Часть первая. Содержащая биографическія известія с 1756 по 1784 год) [рукопис] / Ириной Фальковский. – 101 с.
6. Falkovsky Iryney. Opera poeetica, quibus elegiaci, heroici, Saphici et Iambici versus continentur a Ioanne Falkovsky elaborati anno 1778 [manuscriptum] / Iryney Falkovsky. – 224 с.
7. Horatius. Carminum liber primum [Електронний ресурс] / Quintus Horatius Flaccus. – Режим доступу до джерела : <http://www.thelatinlibrary.com/horace/carm1.shtml>.
8. Pope Alexander. Bucolica (quattuoranni temporum inscripta titulus) Latine reddita [Електронний ресурс] / Alexander Pope ; [пер. з латинської С. Барета]. – London, 1746. – 41 с. – Режим доступу до джерела : http://books.google.ru/books?id=1_FbAAAAQAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false
9. Фальковский Ириной. Поетичні твори / Ириной Фальковский ; [пер. з латинської В. Маслюка] // Архів автора.

The article views the presumable sources of „The Description of Four Seasons”, a Latin cycle by Iryney Falkovskyi, a currently unknown Ukrainian author of the late 18th - early 19th cc., rector of the Kyiv-Mohyla Academy. Father Iryney was inspired by Hesiod's „Works and Days”, Theocritus's idyls, Virgil's „Bucolics”, and Horatio's ode. During the Classicism epoch, similar works existed in all European countries – England, Germany, France, etc.

Key words: *Iryney Falkovskyi, Classicism, idyl, New Latin literature.*

Рассмотрены возможные источники латиноязычного цикла „Описание четырех времен года” Ирыней Фальковского – неизвестного украинского автора конца XVIII – начала XIX в., ректора Киево-Могилянской академии. Источником вдохновения для о. Ирыней послужили „Работы и дни” Гесиода, идиллии Теокрита, „Буколики” Вергилия, ода Горация. Подобные произведения активно культивировались в классицистическую эпоху во всех европейских странах: Англии, Германии, Франции.

Ключевые слова: *Ирыней Фальковский, классицизм, идиллия, новолатинская литература.*